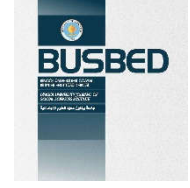

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 30.05.2022
Kabul Tarihi : 23.06.2022

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1123515>

KIRGIZ TÜRKÇESİ KUZEY AĞIZ GRUBU İLE ALTAY TÜRKÇESİ GÜNEY AĞIZ GRUBUNUN KARŞILAŞTIRILMASI

Fatih ÇELİK¹

ÖZ

Bir dilin ya da lehçenin tarihte izlediği yolu, geçmişten bugüne gelişimini ve başka dil veya lehçelerle olan bağlarını ortaya koymak için uygulanan yöntemlerinden biri tarihî karşılaştırma yöntemidir. Bu yöntem ile ağızlar üzerine yapılacak olan karşılaştırma şüphesiz geçmişin saklı izini bulabilmek adına önemlidir. Ağızlar dillerin tarihî dönemlerini kendi içerisinde saklayarak bir dilin ya da lehçenin çıkış kaynağından günümüze kadar kurduğu bağları, bulunduğu coğrafyaları araştırmacıya gösterir.

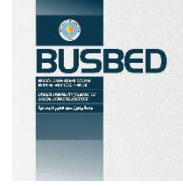
Kırgızların binli yılların başından itibaren Yenisey'den Tanrı dağlarına göçmüş olmaları, Kırgız Türkçesi ve Altay Türkçesi arasında dil özellikleri bakımından ortak yönlerinin olması, Eski Türkçeden ortak söz varlığının ağırlıkta olması vb. sebeplerden dolayı her iki lehçe birbiriyle benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada birbirine daha benzer olan Kırgız Türkçesi Kuzey grubu ağız ile Altay Türkçesi Güney grubu ağız karşılaştırılmıştır.

Çalışmada Kırgız Türkçesinin Kuzey grubu ağız ile Altay Türkçesinin Güney grubu ağız karşılaştırmalı gramer yöntemiyle ele alınmıştır. Karşılaştırma fonetik, morfolojik ve leksik unsurlar bakımından yapılmıştır. Çalışma ağırlıklı olarak Kırgız Türkçesi Kuzey grubu ağız ile Altay Türkçesi Güney grubu ağız karşılaştırılması temelinde oluşturulsa da bunların yanı sıra diğer ağızlardan da örnekler verilmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda ele alınan Kırgız Türkçesi Kuzey grubu ağızları ile Altay Türkçesi Güney grubu ağızlarının diğer ağızlara göre birbirine daha yakın olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Altay Türkçesi, Ağız, Fonetik, Morfoloji, Leksik.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri ABD. E-posta: fatih.celik@erciyes.edu.tr. <https://orcid.org/0000-0002-8945-4986>

Article Type : Research Article
Date Received : 30.05.2022
Date Accepted : 23.06.2022

<https://doi.org/10.29029/busbed.1123515>

COMPARISON OF THE KYRGYZ NORTH DIAL GROUP AND THE ALTAI SOUTH ORAL GROUP

Fatih ÇELİK¹

ABSTRACT

One of the methods applied to reveal the ties of a language with the past is the historical comparison method. The comparison to be made on dialects with this method is undoubtedly important in order to find the traces of the past. Dialects keep the historical periods of languages within themselves. Indicates the root of a language. It shows in which geographies the language is spoken.

From the beginning of the millennium, the Kyrgyz came to the God Mountains from Yenisey. There are common aspects between Kyrgyz and Altaic in terms of language features. There is also a lot of common vocabulary from Old Turkish. For these reasons, both languages are similar to each other. In this study, the Kyrgyz Northern group dialect and the Altai Southern group dialect, which are more similar to each other, were compared.

In the study, the Kyrgyz North group dialect and the Altai Southern group dialect were examined with the comparative grammar method. The comparison was made in terms of phonetic, morphological and lexical elements. In the study, examples are given in other dialects as well. At the end of the study, it was seen that the two mouths examined were closer to each other than the others.

Keywords: Kyrgyz, Altaic, Dialect, Phonetics, Morphology, Lexic.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri ABD. E-posta: fatih.celik@erciyes.edu.tr. <https://orcid.org/0000-0002-8945-4986>

1. GİRİŞ

Kırgız Türklerinin etnik oluşumunda temel unsuru MÖ I. yüzyıldan itibaren Güney Sibirya'dan Türkistan topraklarına göç etmeye başlayan Yenisey Kırgızları oluşturmuştur. Saklar ve Usun birliğine dâhil olan bazı kabileler, VI-VII. yüzyıllarda Kırgızistan'ın kuzeyinde toplanan Türğişler, XII. yüzyılda Çüy ve Talas yakınlarına yerleşen Kañlılar, X. asırdan itibaren Kırgızlarla temasa geçen Moğol kabileleri XVI. yüzyılın başlarına kadar bugünkü Kırgızların etnik yapısının oluşmasına katkıda bulunmuşlardır (Akmatova, 2008: 9). Yenisey bölgesinden göçen Kırgızların etkisiyle Kırgız Türkçesinin, Güney Sibirya Türk lehçeleriyle olan bağı devam etmektedir. Bu lehçelerden Kırgız Türkçesinin özellikle Altay Türkçesi ile olan benzer yönlerinin daha ağır basması dikkat çekmektedir.

Altay Türkçesi, Türk lehçelerinin Kıpçak grubunun Kıpçak-Kırgız alt grubuna girmektedir. Altay Türkçesinin, Kırgız Türkçesiyle büyük benzerlikleri olup, ikisi de Kırgız-Kıpçak alt grubunun doğu kolunda yer almaktadır. Altaylar uzun zaman Moğol-Oyratların egemenliği altında bulunmuş, Cungar (Oyrat) Hanlığına girmişlerdir. Bu hakanlığa Oyratlar da denilmektedir (DTY, 2010: 85). Kırgız Türkçesi ve Altay Türkçesi, geçmiş tarihlerde bir arada kullanılmaları, her iki lehçenin de arasında dil özellikleri bakımından ortak yönlerin çok olması, Eski Türkçeden ve Moğolcadan ortak söz varlığının bulunması vb. sebeplerden dolayı birbiriyle çok benzerlik göstermektedir.

Kırgız Türkçesi üzerine yapılan araştırmaların tarihi yakın bir geçmişe dayanır. Tarihi-karşılaştırma metodu yoluyla derlenmiş ve diyalektlerde saklanmış olan özelliklerden hareketle bir dilin uzak tarihini gözden geçirip tarihi dönemlerini yaklaşık olarak tespit etmek mümkündür. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda Kırgız Türkçesinin uzun bir süreç içerisinde oluştuğu, yakın ya da uzak akraba dillerle farklı devirlerde sıkı ilişkide olduğu, bu dilin oluşumunun sabit bir coğrafi bölgede gerçekleşmediği anlaşılmaktadır (Yunusaliyev, 2016: 241). Bu çalışmada Kırgız Türkçesinin, Altay Türkçesiyle olan bağı ortaya koyabilmek için her iki lehçenin de ağızları karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Kırgız Türkçesi ağzının Kuzey grubu ile Altay Türkçesinin Güney grubu ağzı üzerine bir karşılaştırma yapılacaktır.

Kırgız Türkçesinin ve Altay Türkçesinin, Türk lehçeleri içerisinde yapılan tasnif denemeleri şöyledir: 'Radloff'un tasnif denemesinde Kırgız Türkçesi Batı Ağızları içerisinde, Kırgız diyalektleri (Karakırgız, Kazak-Kırgız, Karakalpak); Altay Türkçesi, Doğu Ağızları içerisinde bulunan Asıl Altay ağızları (Altay, Teleüt) grubu da yer almaktadır. Ramstedt, Kırgız Türkçesini ağ ses grubunun aw sesine değiştiği Batı grubu Türk lehçeleri arasına dâhil etmiştir; Altay Türkçesini, Kuzey Grubu y- bölümü (tō veya tū < tağ) 1- Baraba 2- Altay (Altay Kalmukları, Teleüt, Lebed, Kumandı) grubuna dâhil etmiştir. Samoyloviç'in tasnif denemesinde Kırgız Türkçesi ve Altay Türkçesi Tav grubuna (Kıpçak-Kuzeybatı) dâhil edilmektedir. Bu grubun içerisine Samoyloviç Altay Türkçesinin Teleüt, Kumandı ağızlarını da aynı gruba, ayrı bir dil olarak dâhil etmektedir. L. Liğeti'nin tasnif denemesinde Kırgız Türkçesi, Kıpçak dilleri grubu; Altay Türkçesi, Sibirya Dilleri Grubu içerisinde yer almaktadır. S. E. Malov'un tasnif denemesinde ise Kırgız Türkçesi ve Altay Türkçesini yeni devir grubu içerisinde görmektedir. N. A. Baskakov tasnif denemesinde Kırgız Türkçesi ve Altay Türkçesini Kırgız-Kıpçak grubu içerisine dâhil etmektedir' (Tavkul, 2003: 5, 8,12, 16; Baskakov, 1960: 34; Schönig, 2013: 223).

1.1. Araştırmanın Amacı

Çarlık Rusya zamanında başlayıp Türk devletleri üzerinde uygulanan asimilasyon ve Ruslaştırma çalışmalarının yoğun olarak Türk lehçeleri üzerinde yapıldığı görülmektedir. Türk lehçelerinin birbirinden ayırıp uzaklaştırılarak ilk önce Türk topluluklarının birbirini anlamaması amaçlanmış daha sonra da Rusçanın yoğun kullanımı ve öğretimi neticesinde de her Türk topluluğunun kendi lehçesini unutması hedeflenmiştir. Yapılan bu çalışmayla Türk lehçelerinden olan Kırgız ve Altay Türkçesinin aralarındaki tarihten gelen ortaklıkların belirlenmesi amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Bu ve buna benzer çalışmalar ile tarihten bugüne farklı coğrafyalara dağılan Türk topluluklarının aralarındaki bağ daha da sağlamlaştırılacaktır. Yapılan bu çalışmalar ile çok büyük bir coğrafyada yaşayan Türklerin geçmişten gelen ortaklıkları geleceğe daha güçlü olarak aktarımı sağlanacaktır. Dillerinin birbirinden farklı olduğunu ve ortak anlaşma dilinin Rusça olduğunu düşünen bir Türk toplumundan aynı dilin lehçelerini konuştuğunu bilen bir Türk toplumuna geçilmiş olacaktır.

2. KIRGIZ TÜRKÇESİNİN VE ALTAY TÜRKÇESİNİN AĞIZLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR VE AĞIZLARIN SINIFLANDIRILMASI

2.1. Kırgız Türkçesi Ağızları Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Kırgız Türkçesi ağızları üzerine W. Radloff'un sözlü edebiyata ait unsurları derlediği malzemelerde bazı ağız yapıları görülmektedir. Ayrıca Batmanov 1938'de Severniye Diyalekti Kirgizskogo Yazıka (Kırgız Dilinin Kuzey Diyalektleri) isimli çalışmayı yayımlamıştır. M. İ. Bogdanova, Kızıl Kırgızistan'da (29.11.1946) Kırgız tilinin dialektlerin çoğultuu cana üyrönüü kerek (Kırgız Dilin Ağızlarını Derlemek ve Öğrenmek Gerek) başlıklı yazısında Kırgız Türkçesi ağızları üzerinde çalışmaların artması gerektiğine değinmiştir. Kırgız Türkçesi ağızları üzerine yapılan bu çalışmaların temelinde ellili yıllardan itibaren ağız çalışmalarının hız kazandığı görülmektedir. Bunlardan bazıları; Abduldıyev, E. (1956), Kırgız tilinin Çatkal govoru (Kırgız Türkçesinin Çatkal altağı); Abduldıyev, E.; Mukambayev, C. (1959), Kırgız dialektologiyasının oçerkteri (Kırgız Türkçesi Ağızları Üzerine Denemeler); Abduldıyev, E. vd. (1960), Tyan-Şandık kirgizdardın tilindegi özgöçölüktör (Tıyaşan Kırgızlarının Dilindeki Özellikler); Abduldıyev, E. Mukambayev C. (1966) Kırgız govorloru (Kırgız Ağızları); Ahmatov, T. (1959), Kırgız tilinin Talas govoru (Kırgız Dilinin Talas Ağızı); Bakınova, G. (1956), Kırgız tilinin Oş govorloru (Kırgız Dilinin Oş Ağızları); Bakınova, G. (1955), Isık-köl govorunun materialdarınan (Issık Göl Ağzının Materyalleri); Yunusalıyev B. M. (1985), Tandalgan Emgektek (Seçilmiş Çalışmalar); Caparaov Ş., Sıdıkova T. (2001) Kırgız tilinin dialektologiyası (Kırgız Dilinin Diyalektolojisi) vb. çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

2.2. Altay Türkçesi Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar

Altay Türkçesi çalışmalarını başlatan Türkolog N. P. Dırenkova'dır. Dırenkova'nın, (1940) Gramatika Oyrotskogo Yazıka (Altay Dili Grameri) isimli çalışması vardır. Bu eserde Altay Türkçesinin grameri anlatılmaktadır. Eserin giriş kısmında Altay Türkçesi ağızlarından bahseder, Dırenkova Altay Türkçesini beş ağza böler: Altay Kiji, Teleüt, Telengit, Tuba ve Çalkandı. Altıncı ağız olan Kumandı ağzını ise saymamıştır.

Altay Türkçesi ağızları üzerine en kapsamlı çalışma N. A. Baskakov tarafından yapılmıştır. Baskakov'un (1972), Dialekt kumandintsev (Kumadı Ağzı) adlı eseri Altay Türkçesinin Kuzey grubu ağızlarından olan Kumandı ağzı üzerine hazırlanmış bir eserdir. Baskakov tarafından hazırlanan bir diğer eser ise (1966) Severniye dialekti altayskogo (oyrotskogo) yazıka: Dialekt çernevih tatar (tuba kiji) (Altay Türkçesinin Kuzey Grubu Ağızları, Tuba-kişi) isimli çalışmadır. Baskakov, (1985), Severniye dialekti altayskogo (oyrotskogo) yazıka: Dialekt lebedinskih tatar-çalkantsev (kuu-kiji) (Altay Türkçesinin Kuzey Ağızları: Lebin, Tatar-Çalkan (kuu-kiji) Ağızları) adlı eserde ise Altay Türkçesinin Çalkandı ağzı üzerinde durmuştur. (1988) Dialekti altayskogo yazıka (Altaycanın Ağızları), Altay dilinin ağızları isimli makalesinde de Altay Türkçesi ağızlarına değinmiştir. Dialekti tyurkskih yazıkov, dialekti altayskogo yazıka, (2010) (Türk Dillerinin Ağızları, Altay Dilinin Ağızları) eseri ise bazı Türk lehçelerinin ağızları üzerine farklı bilim adamları tarafından hazırlanmış makalelerden oluşmaktadır. Bu kitapta Baskakov'un Altay Türkçesi ağızları üzerine yaptığı çalışma Selyutina tarafından düzenlenip kitaba eklenmiştir.

Baskakov'un bu çalışmalarının yanı sıra V. İ. Rassadin'in (1980) Mongolo-buryatskiye zaimsvovaniya v sibirskih turkskih yazıkah (Moğolcanın Güney Sibiry Türk Dillerine Olan Etkisi) isimli çalışmada, Moğolcanın Güney Sibiry Türk lehçelerine olan etkisini fonetik, morfolojik ve semantik açıdan ele alıp bu tesirler üzerinde duruluyor. Altay Türkçesinin ağızları da bu çalışmada karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

1983 yılında İ. Y. Selyutina tarafından Kumandinskiy vokalizm. Eksperimentalno-fonetiçeskoye issledovaniye (Kumandı Dilinin Ünsüzleri. Deneysel Fonetik İnceleme) ve Selyutina 2000 yılında Fonetika yazıka kumandintsev kak istoriko-lingvistiçeskiy istoçnik (eksperimentalno-fonetiçeskoye issledovaniye) (Tarihsel ve Dilsel Bir Kaynak Olarak Kumandin Dilinin Fonetigi (Deneysel ve Fonetik Araştırma) adlı çalışmaları hazırlamıştır. Fedina Natalya Nikitovna'ya ait Altay Türkçesi ağızları üzerine yapılan doktora çalışması vardır. Nikitovna (2010) Fonetičeskiye i morfologičeskiye osobennosti sovromennogo çalkanskogo yazıka isimli doktora çalışmasında Altay Türkçesinin Çalkan ağzı üzerine fonetik ve morfolojik bir çalışma yapmıştır.

Türkiye'den Figen Güner Dilek'in (2015) Güney Sibiry Altay Türkçesi Ağızları / Karşılaştırmalı Ses Bilgisi isimli çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada Altay Türkçesinin Altay Kişi, Telengit, Çalkandı, Kumandı ve Tuba ağızlarına ilişkin dil malzemeleri derlenmiş ve bu ağızlar Altay Türkçesi yazı diliyle ve de kendi aralarında karşılaştırmalı ses bilgisi yöntemiyle incelenmiştir.

2.3. Kırgız Türkçesinin Ağızlarının Sınıflandırılması

Sovyet dönemi dilcileri tarafından ağızların sınıflandırılması yapılırken, ilk olarak dilin en büyük parçasına *nareçiyeye* “lehçe”, daha küçük parçasına *dialekt* “lehçe”, dialektin alt birimine *govor* “ağız”, en küçük parçasına da *podgovor* “ağızcık, altağız” terimleri kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde *nareçiyeye* terimi kullanılmamaya başlamıştır. Lehçeler, dil olarak adlandırılıp daha sonra bu dillerin ağızları iki veya üç ana gruba ayırıp bunlara *dialekt* denilmiş, diyalektlerin daha küçük parçasına *govor* ve *govorların* daha alt birimine *podgovor* terimi kullanılmaya başlanmıştır (Yunusaliyev, 1971: 71). *Dialekt* sözünün Türkiye Türkçesi “lehçe”; *govor* teriminin Türkçesi ise “ağız, aksan” olarak sözlüklerde geçmektedir (RTS, 2004: 63-54). Bu çalışmada Sovyet dönemi araştırmacılarının kullandığı *dialekt* teriminin karşılığı olarak *grup*, *govor* teriminin karşılığı *ağız*, *podgovor* sözünün karşılığı olarak da *altağız* terimleri kullanılacaktır.

Kırgız Türkçesi ağızları üzerine sınıflandırma çalışmaları yapan bilim adamları; İ. A. Batmanov, K. K. Yudahin, B. M. Yunusaliyev, C. M. Mukambayev, E. A. Abduldayev vd. kişilerdir. (Biyaliyev, 2000: 17). Batmanov 1938 yılında yazmış olduğu Severniye dialekti kirgizskogo yazıka (Kırgızcanın Kuzey Grubu Ağızları) isimli eserinde Kırgız ağızlarını Kuzey ve Güney olmak üzere iki gruba ve ana grupları da kendi içerisinde fonetik ve morfolojik unsurlara göre alt gruplara ayırmıştır (Batmanov 1938: 13). Yudahin de hazırlamış olduğu Kırgızca-Rusça sözlüğünde Kırgız Türkçesi ağızlarının Kuzey ve Güney olarak iki ana grubu ayrıldığını belirtmektedir (Yudahin, 1985: 9). C. Mukambayev 1957 yılında Kırgız tilinin dialektlerinin klassifikatsiyası cönündö (Kırgız Dilinin Diyalektlerinin Sınıflandırılması Hakkında) isimli makalesinde, Kırgız Türkçesini içkilik ve tışkılık diye iki gruba ayırmaktadır. E. Abdıldayev de Kırgız Türkçesi ağızlarının Tüşük ve Tündük (Güney ve Kuzey) şeklinde iki gruptan oluştuğunu belirtmektedir. Ş. Caparov ise Kırgız Türkçesinin içkilik - ortoluk veya aralık - aralık şeklinde üç ağzının bulunduğunu söylemektedir (Caparav, Sıdıkova, 2013: 37). Yunusaliyev (1971), Kırgız dialektolojisi isimi çalışmasında Kırgız Türkçesinin ağızlarının Kuzey Diyalekti, Güneydoğu Diyalekti, Güneybatı (İçkilik) Diyalekti şeklinde üç ana gruba ayırmaktadır (Yunusaliyev, 1971: 77).

2.4. Altay Türkçesinin Ağızlarının Sınıflandırılması

Altay (eski adıyla Oyrot) Türkçesi kendi içerisinde iki farklı gruba ayrılır. Güney Grubu (bu grubu oluşturan ağızlar Altay-kiji, Telengit ve Teleüt) ve Kuzey Grubu (bu grubu oluşturan ağızlar Kumandı-kiji, Tuba-kiji ve Çalkandı-kiji). Bu ağızların içinden Altay-kiji ağzı çağdaş Altay edebi dilini oluşturmaktadır (DTY, 2010: 83). Baskakov’un yapmış olduğu bu ayırmadan farklı olarak, bazı araştırmacılar Güney ve Kuzey gruplarının farklı şekilde sınıflandırmasını yapmaktadır: Altay Türkçesinin Güney ağızlarını Türk lehçelerinden Doğu Hun (восточнохунский) grubunun Kırgız-Kıpçak koluna, Kuzey ağızlarını ise Uygur-Oğuz grubunun alt grubu olan Hakas koluna dâhil etmektedirler. S. E. Malov’un Türk dillerinin tarihi sınıflandırmasında Oyrot (Dağlık Altay) dilini Türk lehçelerinden kabul edip, bunun içinden de Kumandı ağzını farklı bir Türk lehçesi olarak saymaktadır (Malov, 1951: 5-7). A. M. Şerbak Altay dilinin Güney grubu ağzını Türk lehçeleri içerisinde Kıpçak grubuna dâhil etmekte, Altay dilinin Kuzey ağızlarını ise farklı olarak Hakasça, Şorca, Çulumca ve Sarı Uygurcanın da içinde bulunduğu Türk dili grubuna dâhil etmektedir (Şerbak, 1994: 39-40). Baskakov, bu ayrımların dışında aynı zamanda Altay Türkçesinin Kuzey ağızları fonetik, gramer ve leksik özellikleri bakımından Kırgız grubu yanı sıra Hakas, Şor, Çulum Türkçesine de dâhil edilebileceğini söylemektedir (DTY, 2010: 84). A. N. Samoyloviç de Altay Türkçesi Kuzey ağızlarını ve edebi dilini Kıpçak grubuna dâhil etmektedir (Nikitovna, 2010: 6).

3. KIRGIZ TÜRKÇESİ KUZEY AĞZI VE ALTAY TÜRKÇESİ GÜNEY AĞZININ FONETİK, MORFOLOJİK, LEKSİK KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Fonetik Unsurlar

Kırgız ve Altay Türkçelerinin diğer Türk lehçelerinden en ayırt edici özelliklerinden birisi ikincil uzun ünlülerin kullanılmasıdır. İkincil uzun ünlüler Kırgız, Altay, Tuva, Hakas ve Gagavuz yazı dillerinde bulunmaktadır. Bunlardan özellikle Kırgız Türkçesinde ve Altay Türkçesindeki ikincil uzun ünlüler oluşumu bakımından birbirine benzerlik göstermektedir (Çelik, 2020: 475). Batmanov, Kırgız Türkçesi Kuzey grubunu uzun ünlülerin kullanımına göre ikiye bölmüştür. Uzun ünlülerin kullanıldığı ağızlar; uzun ünlüler yerine diftongların kullanıldığı ağızlar olarak ayırmaktadır (Batmanov, 1938: 16). Yunusaliev, Batmanov’un bu şekilde yapmış olduğu ayırımın doğru olmadığını, Talas ve Çatkal Kırgızlarının dilinde yuvarlaklaşma ile oluşan uzamaların yerine diftongların görüldüğü ve bu tür örneklere bütün ağızlarda rastlanıldığını söylemektedir (Yunusaliyev, 1985: 82).

Kırgız Türkçesinin ağızları üzerine yapılan çalışmalardan Yunusaliyev’in yapmış olduğu sınıflama daha çok kabul gören bir çalışma olmuştur. Yunusaliyev Kırgız Türkçesini Kuzey Diyalekti, Güneydoğu Diyalekti,

Güneybatı (İçkilik) Diyalekti şeklinde üç ana gruba ayırmaktadır. Bu çalışmada ele alınan Kuzey grubunun ayırt edici özellikleri üzerine şunları belirtmektedir: a. Ünlü seslerin kısa ve uzun şekillerinin bulunması. b. Söz başında b tonlu sesinin kullanılması. c. ele, ciber yardımcı fiillerinin kullanılması. d. Gramer kurallarının yazı dili ile aynı olması. e. Kuzey grubunda uzun ünlü kullanılan kelimelerde, ör: *too* (dağ), Güney grubunda diftong yoluyla *tow* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. f. Kuzey grubunda iki ünlü ses arasında kullanılan b sesinin Güney grubunda v sesine dönüşmesi, ör: *barabız > baravız*. 5. Kuzey grubunda şimdiki zaman şeklinin üç türü kullanılması, bunlar; *bara catat//baratat// bara catır*. (Yunusaliyev, 1985: 82-83-84).

Altay Türkçesi ağızları Kuzey ve Güney grubu olarak ayırırken Talat Tekin (1989:163) Kuzey grubunu *tağlığ*, Güney grubunu ise *tulu* şeklinde ayırarak Güney grubunda sondaki *ğ* sesinin kullanılmamasına işaret etmiştir. Bunun yanı sıra bu iki grubun ayırımında *u* ve *o*, *ü* ve *ö*, *i* ve *e* seslerinde kullanım farklılıkları da dikkate alınır. Örneğin; *u~o*: Kuzey; *ul* (o) *ura* (çukur), *mursaq* (porsuk), *uyto* (ters, geri) ~ Güney; *ol*, *oro*, *borsoq*, *ojto* vd. *ü~ö*: Kuzey; *müre* (kurt), *pürük* (şapka), *şüj-* (çekmek) ~Güney; *börü*, *börük*, *çöj-* vd. *i~e*: Kuzey; *sibis* (yağlı, besili), *pik* (sert, katı), *ilek* (elek)~Güney; *semis*, *bek*, *elek* vb. Bu verilen örneklerdeki ses ilişkilerinin tam tersi uzun ünlülerde görülür, yani; *oo ~ uu*: Kuzey; *ool* (oğlan), *qooq* (mesane), ~ Güney; *uul*, *quuq* vd. *aa ~ uu*: Kuzey; *aar* (ağır), *paar* (karaciğer), *aas* (ağız), ~Güney; *uur*, *buur*, *oos* vb. Tüm bu ses olayları Kumandı ve Çalkan ağızlarında daha çok güçlü, Tuba ağızında ise daha az korunmuştur. Kuzey ağızlarının karakteristik özelliği, tutarlı olarak *a* ve *e* geniş ünlülerle ilgili dudak uyumunun olmamasıdır. Örneğin: Kuzey; *körge*n (gören), *polyan* (eski) ~ Güney; *körgön*, *bolyon* (DTY, 2010: 93).

Kırgız Türkçesinin bütün ağızlarında ve Altay Türkçesinin Güney ağızlarında, ünlülerin dudak uyumu yasası açık ve tutarlı bir şekilde uygulanır. Altay Türkçesi Kuzey ağızlarında dudak uyumu farklı bir karakteristik özellik gösterir. Buna göre bir kelimedede geniş ünlüden sonra geniş ve dar yuvarlak ünlü gelebilir. Diğer Güney Sibiry Türk lehçelerinde de benzer ünlü uyumu görülür. Altay Türkçesinin Güney grubu ağızları dudak uyumu bakımından Kırgız Türkçesine yakınlık göstermektedir (Rassadin, 1980: 20).

Kırgız Türkçesinin Kuzey ağzının ve Altay Türkçesinin Güney ağzının fonetik bakımdan ortaklıkları bulunmaktadır. Kırgız Türkçesi Kuzey ağzındaki ünlü seslerin yuvarlak ve ikincil uzun olarak kullanımı, Altay Türkçesinin Güney ağzında da görülmektedir: Kırgız Türkçesi Kuzey grubu *too* (dağ), *oor* (ağır), *boor* (bağır), *ooz* (ağız), *uul* (oğul); Altay Türkçesi Güney grubu *tuu*, *uur*, *buur*, *oos*, *uul* şeklinde kullanılmaktadır. Verilen örneklerdeki kelimeler Kırgız Türkçesi Güney ağzında diftong şekliyle kullanırken, Altay Türkçesinin Kuzey ağzında ise uzun fakat dar ünlülü şekliyle kullanılmaktadır. Altay Türkçesinde, Eski Türkçe bir yapı olan tek heceli ve çok heceli kelime sonundaki *ğ/g* ünsüzünün Kuzey ve Güney ağızlarında farklılık gösterdiği görülmektedir. Ör: Kuzey: *eptig* (rahat), *serig* (ordu), *kojig* (sık, gü, koyu), *kırlıg* (dağlık); Güney: *eptüü*, *çerüü*, *kojuu*, *kırluu* şeklinde değişiklik göstermektedir. Aynı şekilde Altay Türkçesinin Güney ağzındaki *uluu* (büyük), *tirüü* (canlı) vb. sözler Kuzey ağzında *ulug*, *tirig* şeklinde kullanılmaktadır. Eski Türkçe yapı olan *ulug*, *tirig* vb. sözler Kırgız Türkçesinin Kuzey ağzında *uluu*, *tirüü* şeklinde kullanılarak Altay Türkçesinin Güney ağzı ile paralellik gösterir (DTY, 2010: 94). Altay Türkçesinin Güney grubu ağızlarından ‘Telengit ağzında ünlü uzunluğu ile ilgili şu farklılıklar dikkat çekicidir: *çeedäk* (yazı dilinde) *çegedäk* (evli kadınların örtüsü); Telengit *telään* – yazı dili *teylegen* (akbaba, kerkenez); Telengit *tarbaan* – yazı dili *tarbağan* (dağ şabanı, marmot); Telengit *törään* – yazı dili *törögön* (akraba); Telengit *öbään* – yazı dili *öbögön* (adam, erkek); Telengit *ämään* – yazı dili *ämege*n (kadın); Telengit *aa* – yazı dili *ogo* (ona). Pek çok sözcükte görülen ünlü ikizleşmesi, vurgusuz hecelerdeki bazı seslerin, genellikle de gırtlaksı *g* sesinin düşmesinin bir sonucudur’ (Tazranova, 2019: 329).

Altay Türkçesinin özellikle Güney grubu ağızlarında, Kuzey grubuna göre Kırgız Türkçesi ağızlarında olduğu gibi yuvarlaklaşma daha yoğundur. Kırgız Türkçesinin de Kuzey grubunda, Güney grubuna göre yuvarlaklaşma daha çok görülür: Kuzey grubu *ökümöt* (hükümet, valilik); Güney grubu *ökümät* (Batmanov, 1938: 14).

Kırgız Türkçesinin Kuzey ağzının ve Altay Türkçesinin Güney ağzının ünsüz ses biçimlerinde benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Altay Türkçesi ağızlarının ünsüz sisteminde bazı sesler başta veya ortada olacak şekilde Güney ve Kuzey ağızlarında düzenli bir şekilde farklılık göstermektedir. Ör: Kelime başında *ç~d'/t'*; kuzey: *çil* (yıl), *çit* (koku), *çiş* (orman), *çap-* (kapat-), *çakşı* (iyi, güzel); güney: *d'il*, *d'iş*, *d'ap-*, *d'akşı* vb. Altay Türkçesinde görülen *ç~d'/t'* ses olayı Kırgız Türkçesinde: *çil*, *çit*, *çap-* *çakşı* vb. şekilde kullanılmaktadır. Bu ses değişiklikleri bakımından Altay Türkçesinin Kuzey grubu ağızlarının Kırgız Türkçesiyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Altay Türkçesinin Güney grubunun burada Kırgız Türkçesinden ayrılmasıdır.

Altay Türkçesinin ağızlarında kelime ortasında *ž~č*; Kuzey: *pıзақ* (bıçak), *kažan* (ne zaman), Güney: *pıçak*, *kaçan* vb.’ ses olayı, Kırgız Türkçesinin Kuzey grubu ağızlarında da Altay Türkçesinin Güney grubu ağızlarına paralel biçimde *bıçak*, *kaçan* vb. şekilde kullanılmaktadır.

Altay Türkçesi ağızlarında kelime başında *m~ b* değişimi görülür: Altay Türkçesi Kuzey ağzında *müre / mörü* (kurt) Güney ağzında *börü* şeklinde kullanılır, Kırgız Türkçesi hem yazı dilinde hem de ağızlarında da *börü/böörü* olarak geçmektedir. Altay Türkçesi Kuzey ağızlarında *molot / molat* (çelik) Güney ağzında *bolot* olarak kullanırken, aynı kelime Kırgız Türkçesinin ağızlarında *bolot / polat* şekliyle kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinde görülen bu ses değişim özellikle Kuzey grubu ağızlarında *b>m* hatta *p>b>m* şeklinde de baskın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu durumda Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarıyla da benzerlik göstermektedir. Altay Türkçesi ağızlarında kelime ortasında görülen *b ~ m* değişimi, Kırgız Türkçesi ağızlarıyla, Altay Türkçesi Güney grubu ağızlarında aynıdır. Örnek; Altay Kuzey ağızları: *tebir* (demir), *tabaq* (damak), *kebe* (gemi), *töben* (aşağı); Altay Güney ağızları ve Kırgız Türkçesi ağızları: *temir*, *tamaq*, *keme*, *tömön* (DTY, 2010: 94; Mukambayev, 2009: 722).

Altay Türkçesi Kuzey grubunda *z~s* değişimi görülür. Yazı dilinde *zaman – saman*, *biz – bis*, *qızıl – qısıl* şeklinde Kuzey ağzında değişime uğrar. Bu ses değişimi, Kırgız ağızlarında çok dağınık ve oldukça yaygındır. Örneğin, Çüy'ün bir tarafı *kız*, *biz*, *zoor* (sahur yemeği) derken, başka tarafı (hatta komşu köyde) *kıs*, *bis*, *soor*; Isık Köl ve Aksı civarında da pelték *z* ile *kızz*, *ızzık* (ısık için) şeklinde konuşanlar vardır. Çok dağınık olduğu için sadece Kuzey ve Güney'i birbirinden ayırt eden özellik olarak değerlendirmek mümkün değildir. Konuşma dilinde bu ses değişimi fazlasıyla yaygındır.

Kırgız Türkçesi Kuzey grubunda, söz ortasında *r* sesinin etkisiyle *l ~ d* değişimi meydana gelir: *türlüü – türdüü* (türlü) şeklinde (Batmanov, 1938: 22) Bu durumun benzeri Altay Türkçesinde ağızlarında da görülmektedir. Fakat buradaki değişim *r* sesinden dolayı değil, eski Türkçe *l* sesiyle başlayan ekler, ağızlarda ünsüz uyumuna girip ötümlü ünsüzlerden sonra süreksizleşerek *d* olmasından kaynaklıdır. Bu ses olayı Altay Türkçesinin Güney grubundan Altay Kiji ağzında: *añdar* (av hayvanları); Kuzey grubundan Kumandı Kiji ağzında: *anda* (avla), *dında-* (dinlemek) vb. (Dilek, 2015: 190).

3.2. Morfolojik Unsurlar

Altay Türkçesinin Güney grubu ağzının morfolojik yapısı Kırgız Türkçesi ağızlarıyla, özellikle Kırgız Türkçesinin Kuzey grubu ağızlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu durum ağızlarda kullanılan eklerin kullanım şekline ve de fonetik yapısından anlaşılmaktadır.

Altay Türkçesinde ayrılma hâlinin şekilleri şöyledir: Kuzey *-din/-din*, *-tün/-tin* ~ Güney *-day/-deñ*, *-tañ/teñ*, *-nan/-neñ*, örneğin, Kuzey *mendin* (benden), *uıdyñ* (evden)~ Güney *mendeñ*, *menen*, *üdeñ*; Kırgız Türkçesinde de Altay Türkçesinin Güney ağızlarındaki ses şekilleri kullanılır. Kırgız ağızlarında ünsüz benzeşmesi neticesinde *-dan* ekinin başındaki *d* ünsüzü önündeki *n* ünsüzüne dönüşür: *-n-dan* > *-nnan* (bu durum Altay Türkçesinde de görülür: *atazınnañ*) Kırgız ağızlarında ünsüz kısaltması neticesinde *-nan* şekline dönüşmektedir: *-n-dan* > *-nnan* > *-nan*; *kol-u-nan* (elinden), *bala-sı-nan* (çocuğundan) (Ozonova, 2019: 283).

Kırgız Türkçesi Güney grubu ağızlarında Tacikçenin ve Özbek Türkçesinin etkisiyle durum eklerinde farklılıklar görülmektedir. Ayrılma hal eki *az*, *köp*, *aşık*, *käm* sözlerinden önce düşüp kullanılmayan örnekler rastlanır: *Aksığaçe üç kün (~ küñdön) göp col cürüp parçu elek.* (Aksı'ya kadar üç günden çok yol gidecektik). Bu örnekte geçen *Aksığaçe* kelimesi de Kırgız Türkçesi Güney ağızlarında görülen edat kullanımındaki bir kısaltmadır. Bu kelimenin aslı *Aksı* (Aksı) yer ismi *ga* “yönelme hal eki” *çe* “çeyin” (deyin, kadar) edatının kısaltarak söylenişidir. Bu durum Kırgız Türkçesi Kuzey grubunda görülmez. İlgî hal eki kısaltarak *-nı* şeklinde kullanılır: *İlgeri özübüzdü (~ özübüzdün) ceriwiz cok ede* (Önceden kendi yerimiz yoktu), bazı kullanımlarda ise ilgi hal ekinin tamamen düştüğü de görülür: *Biz Alay (~ Alaydın) çegarasıga ce bardık* (Biz Alay'ın sınırına kadar geldik) Bu ses olayları Kırgız Türkçesinin Kuzey ağızlarında görülmez (Yunusaliyev, 1985: 181).

Altay Türkçesi ağızlarında bazı işaret ve soru zamirlerinin şekilleri: Kuzey *po* ~ Güney *bu* (bu), Kuzey *t'uy/t'uu* ~ Güney *ne // neme* (ne) şeklindeki Altay Türkçesi Güney grubu kullanışı Kırgız Türkçesi Kuzey grubunda *bu*, *bul*; *oşo // oşol* Kırgız Türkçesi Güney grubunda *bul // bu*; *şol // şo* şeklinde işaret zamiri kullanılırken, soru zamiri olarak da Kırgız Türkçesi Kuzey grubunda *nemine // emne // nemne*, *emine // emne* (edebî dil *emne*), Güney grubunda *ne // mne // neme // mine // nemne // nimne* şekilleriyle karşılaşılmaktadır. Ayrıca soru zamirinin eski hali olan *ne* şekline de atasözlerinde rastlanılmaktadır (Ozonova, 2019: 283; Yunusaliyev, 1985: 208).

Altay Türkçesi ağızlarında fiil çekiminin çeşitli şekilleri, örneğin şimdiki zaman şekilleri: Kuzey *körübit* ~ Güney *körüüp d'at* (o görüyor) şeklinde kullanılırken (Ozonova, 2019: 283); Kırgız Türkçesinin Kuzey grubunda, yazı dilinde kullanılan *barıp catat* (gidiyor) birleşik fiilinin 3 şekli daha kullanılır: 1. *bara catat* (veya Atbaşı'da *barajtat*) 2. *baratat bara ajtat* 3. *bara çatır (bara jatır)* (Batmanov, 1938: 20). Bunun yanı sıra *cat-*, *otur-*, *tur-*, *cür-* yardımcı fiillerinin Kırgız Türkçesi Kuzey ağızlarında biraz uzatılmış şekli de kullanılmaktadır: *catır-*, *catırı-*, *oturu-*, *turu-*, *cürü-* (Yunusaliyev, 1985: 191). ‘Altay Türkçesi ağızlarında kurallı olarak şimdiki zaman

analitik şeklini oluşturan *cat-* (< yat-) fiilinin ünlüsü, özellikle güney ağızlarında (Altay Kişi, Telengit) uzundur. Daralma ve büzülme hadiselerinin daha fazla görüldüğü Kuzey Altay ağızlarında ise çoğunlukla daralmış ya da kısalmıştır. Buna rağmen Kuzey ağızlarında, Güney ağızlarının, edebî dilin ya da vurgunun etkisi olarak yorumladığımız bazı analitik yapılarda *cat-* (< yat-) yardımcı fiilinin uzun ünlülü şekilleriyle de karşılaşmak mümkündür' (Dilek, 2015: 93).

3.tekil şahıs iyelik ekli köklere gelen belirtme hâlinin tam şekli: Kuzey *mürigini aldı* ~ Güney *börüğini aldı* (O şapkasını aldı), Kırgız Türkçesi Kuzeybatı grubunda da *börüğini* şeklinde kullanılmaktadır (Ozonova, 2019: 283).

3.3. Leksik Unsurlar

Kırgız Türkçesi edebî dili olarak Kuzey grubu ağızları benimsenmiştir. Ağızlarda kullanılan kelimeler daha çok Güney ve Kuzey olarak farklılık göstermektedir. Ağızların kelime hazinesi incelendiğinde Kırgız Türkçesi Kuzey grubunun Eski Türkçeye ve Güney Sibiryâ Türk lehçelerine daha yakın olduğu, bunların içinden de Altay Türkçesiyle ortak kelimelerin daha çok olduğu görülür. Kırgız Türkçesi Güney grubunda, Kuzey grubunda kullanılmayan, Tacikçe ve Özbekçeden alıntı bazı sözcükler de aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Örnek: Çoŋ ~ kette ~ kättä “büyük”, pal ~ asel ~ äsäl “bal”, baş ~ kelde ~ källä “baş” vb. Güney grubunda kullanılan bu alıntı kette vb. sözlere, Kuzey grubunda rastlanmaz, Kuzey grubunda *çoŋ, bal, baş* vb. sözcükler kullanılır (Yunusaliyev, 1985: 335-336-337-338).

Kırgız Türkçesinin Kuzey ağızları, Güney ağızlarında bulunan genel söz varlığını kapsamaktadır. Bunların yanında Güneybatı ağızlarında karşılaşmayan Moğolcadan geçmiş *belen* (hazır), *baraan* (karaltı), *keräüz* (vasiyet) vd. sözcükler de bulunmaktadır (Yunusaliyev, 1971: 79) Bu sözcükler Altay Türkçesinin yazı dilinde ve ağızlarında Kırgız Türkçesi ile hiçbir ses ve anlam değişimine uğramadan kullanılmaktadır.

Altay Türkçesinin Kuzey ve Güney grupları arasında birbirinden uzak birtakım kelime farklılıkları da görülmektedir. Örneğin: kuzey *tanaq* ~ güney *tumçuq* ‘burun’, kuzey *çaqajaq* ~ güney *čeček* ‘çiçek’, kuzey *paŋ* ~ güney *buu* ‘üzüntü’, kuzey *t’ooq/çooq* ~ güney *quučin* ‘hikâye, söyleşi’, kuzey *ääs* ~ güney *bijik* ‘yüksek’, kuzey *t’azan/čažan* ~ güney *d’alqu* ‘tembel’, kuzey *sirli* ~ güney *budi* ‘boyamak’ vb. (Ozonova, 2019: 283) Kırgız Türkçesi yazı dilinde ve Kuzey grubu ağızlarında *tumçuk-* (soluğu kesilmek, soluk alamaz duruma gelmek) ve coğrafi terim olarak 'gaga, burun' anlamında kullanılması Altay Türkçesinin Güney ağızlarındaki *tumçuq* “burun” anlamı ile bağlantılı olduğunu, aynı şekilde Kırgız Türkçesi *čeček* (1. Çiçek hastalığı, 2. (ağızlarda) kardelen anlamının da Altay Türkçesi Güney grubundaki *çiçek* anlamıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir (KTS, 2017: 217, 705). Bu kelimelerden başka Altay Türkçesi Güney grubu ile Kırgız Türkçesi Kuzey grubu içerisinde birçok sözcüğün birbirine benzer olduğu görülmektedir: Örnekler:

Kırgız Türkçesi Kuzey Grubu.

uy
konok
muzoo
kurut
cügür
cürök
onço
calaŋ
tömön
cezde
ondo
cumurtka
töşök
ceŋil

Altay Türkçesi Güney Grubu

uy “inek”
äylçi “konuk” (äyl: ev, altıgen ağaç ev)
bözu “buzağı” (Kuzey grubu. bözi)
ğurud “peynir, kurut”
cügür- “koşturmak”
cüreğ “yürek” (Telengit)
onço “hepsi, tamamı”
cılaŋaş “çıplak” (Telengit)
tömön “aşağı”
cesde “enişte”
onço- “düzelmek, iyileşmek, tamir etmek”
jımirtka “yumurta”
töjök “yatak, döşek”
ceŋil “hafif, yumuşak, kolay”

(Baytok, 2015: 50; Dilek, 2015: 337-527; OAS, 1964: 862)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Kırgız Türkçesi Kuzey ağızları ile Altay Türkçesi Güney ağızlarında birçok ortak kelime bulunmaktadır. Bu ortaklıklar bazı ses farklılıkları haricinde anlam olarak koruna gelmiştir. Bu çalışmada verilen ortak kelimelerin yanı sıra daha fazla sayıda başka ortak kelimeler bulunmaktadır.

4.TARTIŞMA ve SONUÇ

Kırgız Türkçesi Güney bölgesi ağızları Özbek Türkçesinin ve de Tacikçenin etkisiyle hem fonetik hem de leksik bakımdan Kırgız Türkçesinin Kuzey bölgesi ağızlarıyla arasında farlılık göstermektedir. Kuzey grubu ağızları ise Eski Türkçe ve de geçmişten gelen bağın neticesi olarak Güney Sibiry Türkçelerinin özelliklerini genel olarak yansıtmaktadır.

İkincil uzun ünlülerin kullanımı Kırgız Türkçesini diğer birçok Türk lehçesinden ayıran bir özellik olurken, bu ses olayıyla Kırgız Türkçesinin Güney Sibiry Türk lehçelerine yaklaştığı görülmektedir. İkincil uzun ünlü yapısı ağızlarda incelendiği zaman Kırgız Türkçesi Güney ağızlarında uzama yerine daha çok diftong şeklinin kullanıldığı, Kırgızistan'ın Kuzey ağızlarında ise Altay Türkçesi Güney ağızlarıyla paralel yönde benzerlik göstererek ikincil uzamanın gerçekleştiği görülmektedir.

Güney Altay Türkçesi ve Kuzey Kırgız Türkçesi ağızları arasında fonetik olarak yuvarlaklaşma iki ağız arasında dikkate değer bir benzerlik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum Altay Türkçesi Kuzey ağızında ve de Kırgız Türkçesinin Güney ağızında eski Türkçe yapısına yakın şekilde dar olarak kullanılırken ele alınan iki ağız grubunda yuvarlaklaşma görülmektedir.

Çalışmada incelenen iki lehçenin ağızları arasında benzer ses olaylarının gerçekleştiği görülmüştür. Kelime başında $m \sim b$ değişiminin Altay Türkçesi Kuzey ağızlarında *müre*; Güneyde *börü* olarak kullanıldığı bu kullanımın Kırgız Türkçesinde aynı olduğu görülmüştür. Altay Türkçesi ve Kırgız Türkçesinin ele alınan ağızlarında kelime ortasında $b \sim m$ değişimi tespit edilmiştir: Altay'ın Kuzey ağızlarında: *tebir* (demir), *tabaq* (damak), *kebe* (gemi), *töben* (aşağı); Güney ağızlarında ve Kırgız Türkçesi ağızlarında ise: *temir*, *tamaq*, *keme*, *tömön* şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın morfoloji kısmında ise Altay Türkçesi ve Kırgız Türkçesinin ağız gruplarında ortaklıklar tespit edilmiştir. İncelenen ağızlarda çıkma hali eklerinin, soru zamirlerinin, yardımcı fiillerin vb. unsurların birbirine yakın kullanılması dikkate değer noktalardan olmuştur.

Çalışmanın leksik unsurlar kısmında ise ele alınan ağızlarda birçok kelimenin ya birbirinin aynı olarak ya da bazı küçük fonetik farklılıklar meydana gelmiş şekilde kullanılan kelimelere rastlanılmıştır. Çalışmada bunlardan bazıları örnek olması amacıyla verilmiştir.

Altay Türkçesi ağızlarının Güneyinde Kırgız Kıpçak grubunun özelliklerinin görülmesi, Kuzeyinde ise Uygur-Oğuz dil özelliklerinin görülmesi ve de aynı zamanda Eski Türkçe yapının da bazı yerlerde korunmuş olması Altay topraklarının kadim Türk toprakları olduğunun ve Türk boylarının büyük çoğunluğunun buralarla teması olduğunu anlamak adına iyi bir delildir. Bu çalışmada Kırgız Türkçesinin Güney Sibiry Türk lehçelerinden Altay Türkçesi ile olan bağı ve özellikle Altay Türkçesinin Güney grubu ağızları ile olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın neticesi olarak Kırgız Türkçesinin, Güney Sibiry Türk lehçeleriyle ve dolayısıyla Altay Türkçesi ile olan tarihî köklerinden güçlü bir şekilde etkilendiği ve hâlâ bu durumunu korumaya devam ettiği görülmektedir. Kırgız Türkçesi Kuzey grubu ağızları ile Altay Türkçesi Güney grubu ağızları arasında fonetik, morfolojik ve leksik bakımdan birçok ortak unsurun olduğu görülmüştür. Bu ortaklıkların temel sebebi ise geçmişte aynı coğrafyada bir arada yaşam sürmenin neticesidir. Çalışmada ele alınan ortaklıkların dışında daha fazla fonetik, morfolojik ve de leksik benzerlikler bulunmaktadır. Fakat çalışmayı sınırlandırabilmek, çalışmanın amacını ve de sonucunu ortaya koyabilmek adına verilen örneklerin yeterli olacağı düşünülmüştür.

Kısaltmalar

DTY: Dialekt turkskih yazıkov

KTS: Kırgızca Türkçe Sözlük

OAS: Orus Altay Sözlük

RTS: Rusça Türkçe Türkçe-Rusça Modern Sözlük

KAYNAKÇA

- Akmatova, A. (2008). Modern dönem Kırgız urukları ve Kırgız diyalekt coğrafyası. *Turkish Studies*, 3(3) Spring.
- Arikoğlu, E., Alimova C., Askarova R., & Selçuk B. K. (2017). *Kırgızca Türkçe Sözlük*. Manas Üniversitesi Yayınları.
- Baskakov, N. A. (1960). *Turkskiye yazıki*. Akademiye Nauk SSSR.
- Batmanov, İ. A. (1938). *Severniye dialekti kirgizskogo yazıka*. Frunze.
- Bayram, A., & Stoletneya G. (2004). *Rusça-Türkçe Türkçe-Rusça modern sözlük*. Fono.
- Baytok, A. (2015). Kırgız Türkçesinin diyalektleri üzerine. *Diyalektolog Dergisi*, (10), 35-58.
- Biçeldej, K. N., & Dıbo, A. V., & Potseluyevskiy, E. A., (2010). *Dialekti turkskih yazıkov*. Moskva. Ran.
- Biyaliyev, A. (2000). *Kırgız dialektologiyası*. Bişkek.
- Çelik, F. (2020). Kırgızca ve Güney Sibiry Türk Lehçelerinde Ses Uyumunun Tipolojisi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 6(14), 470 – 490.
- Dilek, F. G. (2015). *Güney Sibiry Altay Türkçesi Ağızları*. TDK yayınları.
- Komisyon (1964). *Orus Altay Sözlük*. (Red. N. A. Baskakov). Sovyetskiy Ensikolopediya.
- Malov S. E. (1951). *Pamyatniki Derevneturkskoy Pismennosti. Teksti i İssledovaniya*. SSSR.
- Mukambayev, C. (2009). *Kırgız Tilinin Dialektologiyahk Sözdüğü*. (Ed. Kadıralı Konkobayev). Bişkek.
- Nikitovna N. (2010). *Fonetiçeskie i Morfoloğičeskie Osobennosti Sovremennogo Çalkanskogo Yazıka*. Novosibirsk. Rassiyskaya Akademiya Nauk Sibirskoye Atdeleniye İnstitut Filologiya.
- Ozonova, A. (2019). Altaylılar ve Altay Dili, (çev. Selcen Koca), TDD / Yaz / Tehlikedeki Diller Dergisi, Tehlikedeki Türk Dilleri Projesi: Çeviri Özel Sayısı. 277-302.
- Rassadin V. İ. (1980). *Mongolo Buryatskiye Zaimsvovaniya v Sibirskih Türkskih Yazıkah*. Nauka.
- Schönig, C. (2013). Modern Türk Dillerinin Eş Zamanlı Tasnifi ve Tarihsel Yönleri, (Çev. İsa Sarı), *Dil Araştırmaları*: 12, Bahar. 221-257.
- Şerbak A. M. (1994). *Vvedeniye v sravnitelnoye izuçeniye turkskih yazıkov*. SPB.
- Tavkul U. (2003). Türk lehçelerinin sınıflandırılmasında bazı kriterler. *Kırım Dergisi*, 12(45), 23-32.
- Tazranova, A. (2019). Telengit Halkı ve Dilleri, (çev. Çiğdem Yıldırım). TDD / Yaz. Tehlikedeki Diller Dergisi / Tehlikedeki Türk Dilleri Projesi: Çeviri Özel Sayısı. 327-334.
- Tekin, T. (1989). Türk dili diyalektlerinin yeni bir tasnifi. *Erdem*, 5(13), 141-168
- Yudahin, K. K. (1985). *Kırgızıça-Orusça Sözdük*. Frunze. Glavnaya Redaktsya Kirgiskoy Entsiklopedii.
- Yunusalıyev B. M. (1971), *Kırgız Dialektologiyası*. Frunze. Mektep Basması.
- Yunusalıyev B. M. (1985). *Tandalgan emgekter*. Frunze. İlim.
- Yunusalıyev B. M. (2016). Kırgız Dili ve Diyalektleri. (çev. Erhan TAŞBAŞ). *Gazi Türkiyat*. Güz 2016/19. 241-267.